

**ВІДГОМІН ХАРКІВСЬКОГО ПРОЦЕСУ
НАД СВУ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГЛИБИНЦІ:
сторінками судової справи 1938 року над учасниками
«антирадянської української націоналістичної
контрреволюційної повстанської організації»
в селі Данина Лосинівського району**

Уперше оприлюднюється інформація про сфальшовану органами НКВС 1938 року судову справу про так звану антирадянську українську націоналістичну контрреволюційну повстанську організацію в селі Данина Лосинівського району Чернігівської області.

Невідомий досі рідкісний архівний документ, що має два томи загальним обсягом майже півтисячі аркушів, віднайдений автором у колишніх спецфондах Чернігівського обласного архіву. Неупереджений аналіз цього документа доби засвідчує цинізм і брехливість провідників радянської влади на місцях, які сліпо виконували вказівки Кремля щодо придушення залишків інакودумства та будь-яких проявів національної самоідентичності в українських селах після голодомору 1933 року.

Описуються події, що передували суду: арешти, конфіскація майна селян і навіть особистих речей (продавалося в сільських крамницях), порядок збору компрометуючих матеріалів. Відтворюються картинки допитів, яким передували залякування, утримання в одиночних камерах, пустопорожні обіцянки про пом'якшення покарання. Акцентується увага на поведінці свідків: присланих у село керівників колгоспу та сільради і рядових колгоспників. Фальшиві й непереконливі матеріали справи призвели до трагічної розв'язки: вісім безневинних селян на чолі зі священником сільської автокефальної православної громади отцем Іваном Зоценком були розстріляні за рішенням зловісної «тройки».

Чимало невідомих фактів міститься у наступних підрозділах дослідження – «Родичі в пошуках справедливості», «Підлість і брехня влади», «Вистраждана реабілітація», «Правда перемагає».

У висновках ідеться про те, що подібні архівні матеріали, які пролежали в недоступних архівах десятиліття, мають пізнати й глибоко осмислити не лише родичі, спадкоємці репресованих, а й всі, нині суцї в Україні, – старші і молоді. Одні – для того, щоб повернутися з вибіркового безпам'ятства, відділити завбачливо утрамовані владою товстими шарами ідеологічної полови зерна правди. Інші – для того, щоб гіркі життєвські уроки дідів і прадідів передати своїм дітям.

Ключові слова: арешти, репресії, конфіскація, підпільна організація, петлюрівці, сільські націоналісти, Українська автокефальна церква, реабілітація, пошук правди, радянська влада.

Одна з мільйонів судових справ

Від часу, про який ітиметься в цій розповідці, минуло майже сімдесят років. Фактично це свідомий вік усього лиш одного покоління. Та виявляється, що пам'ять у певного покоління, в залежності від життєвських обставин чи історичного тла, може бути короткою. Назвати таку пам'ять можна й іншими словами: зрадливою, лякливою, вичікувальною, байдужою, пристосуванською...

Як би там не було, але всі, кого запитував у сучасній Данині упродовж кількох

© Тимошик Микола Степанович – доктор філологічних наук, професор, зав. кафедрі видавничої справи та мережєвих видань Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

років збирання матеріалу з історії села про несподіваний нічний «нальот» цілого підрозділу НКВС на село наприкінці 30-х років минулого століття, арешт кількох селян та долю засуджених, якось по-особливому віднікувалися: не знаю, не чув, не цікавився. І лише один колишній компартійний активіст був говіркіший: «Була в селі якась купка петлюрівців чи націоналістів, які гуртувалися в нашій церкві біля бувшого розкольничеського попа. Вони хотіли свергнути нашу советську владу, та їх із села убрали. Ото й усього».

Проведена під контролем московського НКВС судова «данинська справа», що має кілька сотень сторінок у двох томах, почалася 25 березня 1938-го, а закінчилася 10 грудня 1958 року. Зберігалася увесь цей час у різних архівах, числилася за різними фондами (до 1956 року в Москві, пізніше в Києві, нині – Чернігові) і чомусь під різними номерами (103396, 3915, 5131, 5331, 1304). Спільним для цих папок був єдиний гриф «Совершенно секретно». Зрозуміло, що доступ до них упродовж десятиліть був заборонений навіть для дослідників, не кажучи вже про простих смертних. Утім, позбувшись недавно грифу секретності, ця справа в числі сотень і тисяч інших могла б пролежати в засіках колишніх архівних спецфондів ще Бог вість скільки. Адже у її назві немає для потенційного пошукача чогось конкретного щодо географічної чи змістової прив'язки. Наведу цю назву мовою оригіналу: «Дело по обвинению – Зоценко Иван Андреевич, Кошма Евмен Елисеевич, Процько Никита Евменович, Коваль Иван Кузьмович, Подолянко Василий Маркиянович, Дворский Яков Николаевич, Яценко Михайл Данилович, Процько Мина Иванович» [1].

Звичайні українські прізвища, невідомі загалу імена. Історики ж чи журналісти зазвичай прагнуть докопатися до знаменитостей, віднайти в їхніх життєписах сенсаційні факти. Саме на такі реагують передусім нинішні українські ЗМІ. А тут – прості смертні, про яких не пам'ятають тепер навіть односельці. Але в тому й полягає драматизм нашого сьогодення, в якому ми й досі не докопалися до причин трагедії мільйонів отих «маленьких» українців, не пізнали їхнього високоморального житейського чину, не осмислили масштабів заподіяного більшовицькою владою загальнонаціонального лиха, не винесли з нього правдивих уроків.

І ще одна загальна заувага до цієї судової справи. Вісім чоловік, що тут «проходять», – це не всі, на кого були заведені матеріали щодо «антирадянської української контрреволюційної націоналістичної організації» у звичайному чернігівському селі у 1938 році. Згідно з постановою Лосинівського райвідділу НКВС, за матеріалами слідства у цій справі проходило ще 11 селян із цього села, які нібито або підтримували зв'язок з учасниками цієї «організації», або були її членами. Це: Юхим Коваль, Герасим Вискірка, Яків Калюжний, Іван Подолянко, Сидір Процько, Петро Подолянко, Павло Дворський, Іларіон Хлібик, Іван Кулик, Степан Зоценко, Михайло Татаренко. Матеріали на цих осіб були виділені в окреме виробництво. Отож у цій публікації вони не розглядаються.

Забігаючи наперед, тут варто зазначити, що потуги слідчих розширити коло підозрюваних данинців в антирадянській діяльності не увінчалися успіхом. Справа на цих одинадцятьох підозрюваних не була доведена до суду за недостатністю зібраних слідчими матеріалів. Тому до кримінальної відповідальності вони не притягувалися. Хоча тавро підозрілих і небезпечних за цими данинськими селянами негласно зберігалася до середини 50-х років минулого століття.

Арешти та конфіскація

Іх арештовували в різний час і в різних місцях: Івана Зоценка у Мені 26 березня, Євмена Кошму в Лосинівці 13 квітня, Івана Ковалья, Микиту Процька, Василя Подолянка, Якова Дворського та Мину Процька в Данині 17 квітня 1938 року. Всі вони, за винятком Зоценка, були корінними данинцями. Зоценка данинці вважали також своїм, бо упродовж кількох років був настоятелем їхнього храму в період, коли сільська православна громада, чемно спровадивши із села священника Московського патріархату, одноставно перейшла до Української автокефальної церкви.

Постанови про міру запобіжних заходів на період слідства до всіх були застосовні

з єдиним формулюванням: утримання під вартою в тюрмах Чернігова і Ніжина. Керувати операцією із затримання Зоценка у Мені був посланий офіцер із Чернігівського облуправління НКВС Шевченко, Кошми в Лосинівці та всіх інших у Данині – співробітники Лосинівського райуправління НКВС Ковальов та Рижий.

Арештованим інкримінувалося спільне для всіх звинувачення: участь у антирадянській українській націоналістичній організації та проведення антирадянської діяльності (стаття 54-10, частина 2 Кримінального кодексу УРСР). Цю статтю в народі зі страхом називали розстрільною. Як у особливих злочинців, у їхніх домівках чи на роботі обшуки проводилися з особливою ретельністю й відразу, ще до суду, приймалося рішення про конфіскацію майна.

Що ж знайшли у данинських «злочинців» і скільки й чого конфіскували?

Почнемо з Євмена Кошми, на якого слідчі ще до допитів накинули ярлик організатора «петлюрівського кубла» в Данині. Найперше, з двору цього господаря розібрали, перенесли до колгоспу і склали там рублену комору під залізною крівлею. Другим пунктом конфіскації стали книги – усіх, згідно з протоколом обшуку, було десять. Варто перелічити їх, аби з'ясувати міру «націоналістичних» поглядів їхнього власника. Першими виділимо видання, що друкувалися за радянських часів у Києві чи Харкові: Дмитро Донцов. Твори; Володимир Винниченко. Заробітчанські оповідання; Сава Голованівський. Марія; Аркадій Любченко. Сталінська Конституція і Радянська Україна; Попов. Основні моменти з історії КП(б)У; Резолюція другої Чернігівської конференції КП(б)У. Інші книги – московських видавництв: Ашрафян. Ближайшие задачи партийной пропаганды; та три брошури Яковлева: На борьбу за Сталинные 7-8 млн пудов зерна; Займы второй пятилетки; Депутаты Чрезвычайного УШ съезда Советов СССР.

Конфіскували в Кошми револьвер системи «Наган» із чотирма бойовими патронами до нього та кишеньковий годинник. Все інше – одяг.

У переліку конфіскованих речей у Зоценка значиться лише паспорт та військовий квиток. В усіх шістьох – лише одяг. Таким чином, якщо не враховувати книг трьох авторів, які після припинення правлячою партією процесу українізації були заборонені (Донцов, Винниченко, Любченко), то результатами обшуків слідству нічим було похвалитися.

Маємо унікальний архівний документ, який проливає світло на те, як влада розпоряджалася конфіскованими особистими речами арештованих. Йдеться про акт від 30 жовтня 1938 року, який підписали інспектор Лосинівського райвідділу НКВС Сова, агент райфінвідділу Микола Подолянка, голова Данинської сільради Логвин Цинковський, голова Данинського споживчого товариства Кирило Халявка та продавець Шатурського споживчого товариства Сава Хоменко. Цим документом перелічені вище посадовці засвідчили, що здали для реалізації серед населення через крамницю села Шатури кофісковане майно в арештованих данинців. Варто зафіксувати деталі цього факту для історії. Отож конфісковане селянське добро на користь державі.

Речі Євмена Єлисейовича Кошми:

- а) кожух, покритий сукном, вживаний – вартість 100 крб.;
- б) валянки старі чорні, одна пара – 20 крб.;
- в) смушки овечі – 3 шт., чорної вичинки – 20 крб.;
- г) чоботи вживані старі – 30 крб.;
- д) штани бавовняні – 15 крб.;
- е) білизна, три пари, вживана – 18 крб.;
- є) плащ, вживаний – 40 крб.

Усього речей на суму 244 крб. [2].

На 11 карбованців більшою вийшла сума за речі Мини Процька. Може, тому, що в нього забрали два кожухи. Найменше «поживилися» енкаведисти в хаті Микити Процька. Забраними в нього для перепродажу вживані сорочка верхня і сорочка спідня та бавовняні штани місцеві кооператори оцінили на 47 крб.

Усього ж зданих на продаж речей арештантів виявилось на суму 861 крб.

Невідомо, як довго продавалися ті ношені речі нових ворогів радянської влади

в шатурській крамниці. Та кооператори, приймаючи товар, були певні, що він буде викуплений. Тому й віддали комісії авансом усю зазначену в акті суму. В останньому реченні документа засвідчено: «Гроші прийняв агент Лосинівського райфінвідділу М. І. Подолянко».

З особових справ данинських «повстанців»

Ким же були ті «злочинці» й за що їх було арештовано?

Іван Андрійович Зоценко

Народився 1901 року в селі Вертіївці Ніжинського повіту в родині заможного селянина. З 1921 року навчався в Київському музично-драматичному інституті ім. Лисенка. Через матеріальні труднощі перериває навчання в Києві і повертається додому. Знайомство з єпископом УАПЦ Степаном Орликом, який був присланий проводом УАПЦ для розв'язання питань із формування мережі УАПЦ у Ніжинській окрузі, вирішує подальшу долю юнака. Він добровільно висвячується на священика цієї церкви. Восени 1922 року отець Іван Зоценко отримує призначення в Данину – стає настоятелем Свято-Троїцького храму. Наприкінці 1929 року влада закриває данинський храм, і колишній священик влаштовується рахівником Данинського бурякового товариства й заодно за сумісництвом – керівником сільського хору при колбуді. 1930 року залишає Данину. Працює вчителем Куликівської школи, обліковцем заготівельного зернового пункту Ніжинської міжрайзаготконтори, а з 1933 року – технічним працівником Менської міжрайонної контори «Союзтабаксырьє». Там його арештовують. Сімейний стан: дружина Параска Іванівна, 1899 року народження – рахівник нафтобази в м. Мена, син Іван, 1923 року народження – учень школи.

Євмен Єлисейович Кошма

Народився 15 вересня 1891 року в Данині. У період Української Народної Республіки був у війську отамана Петлюри. У період окупації Чернігівщини військами Денкіна – командир відділення партизанського загону Кропив'янського. З перших років установа в селі радянської влади – голова сільської ради, згодом – перший голова данинського колгоспу. З 1936 по 1938 роки – директор Лосинівського маслозаводу.

Ініціатор створення в Данині товариства «Просвіта». На початок 20-х років – керівник ініціативної групи громади села Данина з переведення місцевого Свято-Троїцького храму до Української Автокефальної православної церкви. Учасник хору данинської «Просвіти» та церковного українського хору. З 1931 по 1934 роки – член ВКП(б). Тричі виключали з партії і тричі поновлювали.

Склад сім'ї: дружина Лукіна Сергіївна Кошма – 44 роки; сестра Парасковія Єлисейівна Кошма – 26 років; син Василь Кошма – 1916 року народження. На момент арешту батька навчався у льотній школі Краснодарського крайвійськкомату.

Згідно з довідкою, яку надала слідчим органам Данинська сільрада, його батьки до революції були середняки. Мали 12 га землі, хату, клуню, сарай, комору, одного коня, одну корову.

25 жовтня 1937 року персональна справа голови колгоспу сільради с. Данина Є. Є. Кошми розглядалася на засіданні Лосинівського райкому партії. Ухвала з цього питання була такою: «За зв'язок з ворогом народу Кропив'янським, за участь у 1921 році в націоналістичній організації «Просвіта», за участь в організації Української церкви в селі Данино, систематичне порушення партійної дисципліни і радянської демократії (зрив роботи комбайнів, невивезення хліба, який надійшов від одноосібників, невиконання планів хлібопоставки, натуроплати...) Кошму Євмена Єлисейовича з роботи парторга зняти, з роботи голови колгоспу ім. Ворошилова зняти, з партії виключити. Секретар Лосинівського райкому партії А. Федоров».

Допускав критику вищестоящих партійних працівників. На загальних зборах колгоспників колгоспу ім. Ворошилова він обірвав виступ представника райкому

партії. Назвав його «нешчасним уповноваженим райпарткому», а на правлінні колгоспу обізвав цього перевіряючого «поганим комуністом Курочкою» [3].

Микита Євменович Процько

Народився 28 травня 1896 року. До революції – середняк. Освіта – сільська школа. Упродовж 1917-1918 років брав участь у партизанському загоні Кропив'янського. З 1919 по 1921 рік служив у червоній армії рядовим кавалеристом у Першій Київській кавалерійській групі.

Склад сім'ї: дружина Агафія Денисівна Процько, 1902 року народження. Вступивши до колгоспу, працював бригадиром рільничої бригади колгоспу ім. Шевченка. На момент арешту – комірник.

За довідкою, виданою Данинською сільрадою на вимогу суду 18 квітня 1938 року, батьки до революції мали 8 га землі, майно, хату, клуню, повітку, двох коней, двох корів. Про роботу в колгоспі і в кооперації – один негативний факт (згноїв пасіку).

У протоколі обшуку нічого не зазначено.

Іван Кузьмович Коваль

Народився 1 вересня 1892 року. Походив із родини куркулів. Куркульські статки батьків арештованого до революції перелічені в характеристиці, наданій для суду правлінням колгоспу: Ковалі мали 15 гектарів землі, хату, клуню, сарай, вітряк, двоє коней, дві корови. У цій характеристиці також зазначено: «Сам Коваль був організатором УАПЦ церкви і займався привозом попів у село». Є в цьому документі й таке: «Висловлював у п'яному вигляді антисемітські погляди» [4].

Після революції син розкуркуленого батька пішов до колгоспу, працював на різних роботах. Освіта – сільська школа.

Склад сім'ї: дружина Маруся Степанівна Коваль – 43 роки, дочка Олена – 16 років, син Іван – 13 років.

У протоколі обшуку стоять прочерки.

Василь Маркіянович Подолянко

Народився 12 квітня 1900 року. Соціальне походження – із середняків. З 1920 по 1922 служив у червоній армії зв'язковим. Вступив до колгоспу 1930 року. На момент арешту – комірник колгоспу ім. Петровського. Освіта – малограмотний.

Сімейний стан: дружина – Катерина Яківна Подолянко, 1900 р. народження.

Що з компрометуючого на свого учорашнього колгоспника подало до суду правління колгоспу? Оскільки нічого поганого не можна було сказати про цього хлібороба, голова колгоспу в своїй довідці пише: «Був помічений коло браття різки коло воловні із воза» [5].

Яків Миколайович Дворський

Народився 25 березня 1901 року. До революції – селянин-бідняк. Освіта – двокласне заводське училище. У 1920 – 1922 роках служив у червоній армії. У 1929-1930 роках голова Данинської сільської ради, 1931 – голова колгоспу. На момент арешту – колгоспник колгоспу ім. Шевченка. Його наступники і в сільській раді, і в правлінні колгоспу надали до суду негативні характеристики.

Сімейний стан: дружина Валентина Єрофіївна Дворська – 39 років. Доньки: Катерина – 13 років, Анна – 11, Надія – 7, Люба – 5 років; сини: Федір – 9, Василь – 4 роки.

Під час обшуку вилучили рушницю.

Михей Данилович Яценко

Народився 14 серпня 1898 року. До революції – селянин-бідняк. Освіта – малограмотний. На момент арешту – рядовий колгоспник колгоспу ім. Шевченка.

Із характеристики, даній суду головою сільради Цинковським: до революції його батьки мали 4 га землі, хату, коняку. У часи колективізації був настроєний проти. Під час виборів до Верховної Ради СРСР Яценко мав «антирадянські погляди». Із

характеристики правління колгоспу: «Перед вступом до колгоспу коняку продав. Порухував вихідні дні під час сезонних с-г робіт» [6].

Сімейний стан: дружина Василиса Федорівна Яценко – 46 років. Доньки: Маруся – 15, Анна – 13 років, син Іван – 8 років.

Мина Іванович Процько

Народився 9 грудня 1889. До революції – середняк. Освіта – сільська школа. У 1919-1922 роках служив у червоній армії. На момент арешту – член правління колгоспу ім. Шевченка.

Із характеристики колгоспу: до колгоспної власності відносився погано. Сімейний стан: дружина Параска Філімнівна Процько – 41 рік, син Петро – 14 років, дочка Маруся – 2 роки. Із характеристики сільради: під час колективізації був настроєний проти, був членом УАПЦ [7].

Допити

Усіх допитували пізніми вечорами. Тих, хто не зізнавався відразу, викликали вночі на повторні допити. Страхали, били, погрожували, нагадували про сім'ю.

Як вели себе на допитах ці данинські чоловіки?

Отця Івана Зоценка допитували першим. І це зрозуміло. Як священника фактично розгромленої владою ще на початку 30-х років Української автокефальної православної церкви, влада «ліпила» з нього головного організатора антирадянської націоналістичної організації в стабільно непокірній упродовж усіх радянських років Данині. Тому запитання слідчого весь час формулювалися довкола головного: про кількість завербованих до організації селян, про зміст і місце підпільних засідань, про ланцюг зв'язків його, як керівника осередку, поза межами Данині.

Оскільки ні про яке вербування чи тим більше якусь підпільну працю в селі фактично не можна було вести ніякої мови, бо всього цього насправді просто не було, слідчі все ж «вибили» в отця Зоценка бажані для протоколу зізнання: «Визнаю, що я до дня арешту являвся учасником активно діючої в Україні контрреволюційної української націоналістичної організації». Однак до цих загальних слів зізнання їм украй важливо було додати факти. Якими вони були в цьому зізнанні і чи «тягнули» на страшний злочин проти радянської влади, читач має можливість переконатися ось із цих головних признань звинуваченого:

«В час навчання в інституті студенти, в тім числі і я, виступав у хорах українських церков, слухав патріотичні проповіді священників, на лекціях розглядали поезію українських поетів про любов до України, слухали музику українських композиторів».

«У своїх проповідях під час богослужб у Данинському храмі я закликав селян згуртуватися довкола Української автокефальної церкви та її митрополита Василя Липківського, любити свою церкву».

«Наприкінці 1937 року я зустрівся зі Слоницьким Ю. А. в Чернігові на обласній олімпіаді із художньої самодіяльності. У бесіді з ним я висловив невдоволення, що мене як колишнього священника української церкви не допускають до участі в художній самодіяльності. Слоницький висловив мені в цьому співчуття й зі свого боку додав: «Нашого брата українця взагалі притісняють» [8].

Маючи інтелігентну вдачу, щирю і вразливу душу, отець Зоценко вкінці зломився. Далися ознаки нервові перенапруження. Жив у постійному страху, часто змінюючи роботу і місце переслідування. Дуже журився за майбутню долю єдиного, ще неповнолітнього, сина. Тому щиро повірив у порожні обіцянки «полегшити міру покарання», коли добровільно співпрацюватиме зі слідством.

Цілковито протилежно вів себе на слідстві Євмен Кошма, якому автори справи приписували роль другого організатора «данинського підпілля». Ускладнення з

гебістами сталися ще на початку. Маючи гарячу вдачу, він і в тюрмі вів себе відповідно. Коли його вели на допит пізнього вечора, при переході з другого на перший поверх, спробував утекти. За письмовими показаннями конвоїрів Васильєва та Івана Безкоровайного, що відразу ж були «пришиті до справи», арештований завдяки своїй спритності швидко вибрався із території слідчого ізолятора, вирвавшись на вулицю Ніжина. Три попереджувальні постріли були зроблені в повітря. А потім конвоїри спрацювали на ураження. Четверта куля влучила в ліве передпліччя, а п'ята пройшла наскрізь через праву ногу. Утікач упав, але ще встиг виповзти на початок Гоголівської вулиці.

Обізнане слідство спробувало «повісити» Кошмі два вбивства сільських активістів у Данині: 1921 року голови ревкому Івана Мартиновича Дворського і 1928 року голови сільського комітету незаможних селян Архипа Пономаренка. Однак за цими голосливими звинуваченням не було головного – доказів. Його вперто хотіли прив'язати до справи засудженого 1937 року «ворога народу» радянського військового діяча Кропив'янського, в загоні якого упродовж 1918-1919 років служив Кошма. Та арештований вів себе гідно, сміливо, впевнено. Про це засвідчує ось цей фрагмент протоколу допиту:

Запитання: Ви арештовані і притягуєтеся до відповідальності як активний учасник української контрреволюційної націоналістичної організації. Чи будете давати правдиві свідчення по суті?

Відповідь: Учасником української контрреволюційної організації я не був і не є.

Запитання: Ви говорите неправду. За свідченнями учасників контрреволюційної організації, ви достатньо викриті як активний учасник української контрреволюційної націоналістичної організації. Наполягаємо давати свідчення про це.

Відповідь: Учасником української контрреволюційної націоналістичної організації не являюся. Я лише брав участь у хорі Української автокефальної церкви, де був священником Зоценко Іван Андрійович.

Запитання: Скільки разів ви були присутнім на нелегальних зборах, які проводив Зоценко Іван Андрійович?

Відповідь: Ніколи я на нелегальних зборах, які проводив Зоценко, не був присутнім.

Запитання: Ваша впертість не до чого не приведе. Це ще раз підтверджує вашу ворожість до радянської влади і небажання розкаятися перед радянською владою.

Відповідь: Я не проявляю впертість, а заявляю і заявляю, що учасником української контрреволюційної націоналістичної організації не був і про існування такої в Данині нічого не знав. [...]

Запитання: З якою метою ви зберігали незаконно револьвер системи «Наган»?

Відповідь: Револьвер «Наган» я тримав для самозахисту. [...]

Запитання: Чим пояснити, що ви в себе вдома зберігали заборонену літературу?

Відповідь: Очевидно, це тому, що я не знав, що ця література заборонена.

Запитання: У якому році вас арештовували органи ВЧК ГПУ і за що?

Відповідь: У 1920 році я справді був арештований Ніжинським окрвідділом ГПУ. Знаходячись під вартою близько місяця, звинувачувався в тому, що я назвав червоноармійців, які перейшли від Денікіна на бік червоної армії, бандитами. Пізніше я був звільнений з-під варти.

Запитання: Слідству відомо, що ви сховали вогнепальну зброю у великій кількості одиниць. Вимагаємо сказати, де знаходиться ця зброя.

Відповідь: У 1919 році я справді, будучи партизаном, і під моїм керівництвом було сховано близько 12 одиниць вогнепальної зброї. Її сховали в церкві. Але ця зброя в тому ж році була здана комісару партизанської частини Лащенку, який розміщувався в Городищі [9].

В останньому запитанні слідчого вловлюється злість і розчарування. Адже йому так і не вдалося змусити гордого і сміливого Євмена Кошму наговорювати на своїх односельців і настоятеля свого храму та відповідати так, як було задумано ініціаторами цієї фальшивої судової справи про контрреволюційну організацію в Данині. Ось останній фрагмент діалогу: «На всі запитання ви відповідаєте неправду. Ну чому ви не хочете розкаятися перед радянською владою?» – «На всі задані мені запитання я відповідаю так, як було».

Сміливість і послідовність проявив Євмен Кошма і під час очної ставки зі священником Іваном Зоценком. Зломлений і морально пригнічений колишній священник на запитання слідчого про те, що йому відомо про контрреволюційну діяльність Євмена Єлисейовича Кошми, сказав буквально таке: «Кошма був ідеологом і організатором українського націоналістичного осередку по селу Данина. Створивши цей осередок, я згодом згуртував на чолі Кошми Є. Є. людей у міцне націоналістичне ядро, з яким я проводив відповідну контрреволюційну роботу».

На запитання слідчого до Кошми, чи підтверджує він свідчення І. А. Зоценка, той твердо відповів: «Свідчення Зоценка Івана Андрійовича не підтверджую, оскільки я не був організатором контрреволюційного осередку».

Микиту Процька допитували двічі. Про це свідчать два протоколи. Під час вечірнього допиту 21 квітня він усе заперечував: не був, не являюся, не знаю, про що йде мова. Після попередження, що «ваша впертість ні до чого вас не приведе», слідчий ставить останнє запитання: «Значить, ви не бажаєте давати свідчення органам НКВД про свою контрреволюційну діяльність?» Відповідь Процька:

«Так, я не маю наміру давати інші свідчення окрім вище перелічених у цьому протоколі» [10].

Звичайно, що така відповідь не могла задовольнити слідчого.

Повторний, нічний, допит виявився «ефективним». 44-річний селянин, який устиг уже дещо пережити на своєму віку, раптом зламався. Він визнав, що «являється членом української націоналістичної організації з 1924 року».

Хоча із самого «компромату» на себе можна віднести хіба лиш те, що Процько був у натягнутих стосунках із священником слов'янської церкви в Данині Іваном Тетеріним і після приїзду в село Зоценка вирішив всіляко сприяти в поясненні односельцям, що українська церква для них краща, ніж слов'янська.

На все інше: скільки чоловік він залучив до організації, скільки нелегальних засідань відвідав – Микита Процько відповідав «ні».

З допиту *Івана Коваля* найбільш «крамольним» виявився факт командировання його Кошмою до Ніжина восени 1922 року для виконання важливого завдання: привезення підводою в село нового священника церкви Івана Зоценка. «Зі мною також їхав підводою Подолянко Іван Андрійович, який помер у 1933 році, – зізнався Коваль. – Священик Зоценко дорогою розповідав про УАПЦ. Ще я в розмовах з односельцями висловлював думку, що потрібно підтримувати нашу українську церкву».

Василь Подолянко, як і Процько, на всі провокативні запитання слідчого відповідав: ні. Змінив свою поведінку на повторному нічному допиті 21 квітня. З нього «вибили» слова: «Відчуваючи себе винним, вирішив покаятися».

В чому каявся цей чесний 38-літній селянин? Виявляється, лиш в одному:

«Отець Зоценко запропонував мені вступити до українського хору церкви, на що я погодився. Два роки співав у цьому хорі».

Відразу зламався *Яків Дворський*. Він відразу підписав усі сторінки його допиту, який починався словами: «Розуміючи безперспективність боротьби з радянською владою, я вирішив органам слідства дати правдиві свідчення про свою участь в українській контрреволюційній націоналістичній організації, членом якої я від 1922 року».

Утім, на запитання, яку конкретну контрреволюційну роботу проводив, сказав те, що й було насправді: «Вступив до УАПЦ і був близько знайомий із священником Зоценком. Пізніше обраний секретарем церковної ради».

Допит *Михея Яценка* нічого присутнього не приніс. На підтвердження слів «я дійсно є членом контрреволюційної української антирадянської організації з 1922 року» слідчий додає такий крамольний «доказ»: працював дяком у церкві та співав у хорі.

Ще ж можна сказати і про два допити *Мини Процька*. Лиш за другим разом геть знесилений чоловік підписався під словами: «Визнаю себе винним лише в тому, що в 1924 році мене Зоценко Іван Андрійович втягнув до хору Української автокефальної церкви, де я брав участь і керував хором по день розпаду Української автокефальної общини в селі Даніно, тобто, по 1930 рік... Ніяких завдань від священника не отримував. Нікого не вербував» [11].

Свідки

Найбільшим противником того факту, що данинці свято берегли народні традиції, гарно співали українських пісень і гідно шанували своїх пращурів, був присланий на посаду голови сільради з ічнянської робітничої Парафіївки *Логвин Мойсейович Цинковський*, 1905 р. народження, член ВКП(б). Це він писав на арештованих характеристики від імені сільської громади. І всі ті документи – винятково критичні. Кожен виходив як не ледар, то п'яниця, як не ворог держави, то партії.

Ось як підливав цей прийшлий молодий комуніст масла в вогонь, що розгорався під ногами цих арештованих сільських трударів.

Компромат на Подоляка за те, що наприкінці травня 1938 року співав у себе вдома національний гімн українців «Ще не вмерла Україна»:

«Я повертався пізно ввечері із зборів в колгоспу ім. Петровського. Коли дійшов мимо хати Подолянка, почув спів. Мене це зацікавило: хто це в нічний час співає? Я підійшов під вікно. Дивлюсь: за столом сидів Подолянко Василь, Яценко Михней Данилович і ще один невідомий мені чоловік. Вони із захватом співали контрреволюційну пісню «Ще не вмерла Україна».

Усі інші викривальні факти цього чоловіка також базувалися на тезах: щось підглянув сам, щось почув від когось».

«Цінним» свідком для слідства виявився *Яків Калитонович Желюк* (1912 року народження), який приїхав учителювати в село із Вінницької області. Юного члена ВЛКСМ відразу призначили директором Данинської неповної середньої школи. У нього чи не головним викривальним фактом виявилася також домашня побутова подія: «10 квітня 1938 року на квартирі в Дворського Павла Федоровича була випивка. Я йшов з Лосинівки. У магазині довідався, що в Дворського п'янка. Оскільки він працював у школі і пиячив, мені було цікаво, що робиться в його хаті. Дворський почав співати пісню: *Отамане наш / Не дбаєш про нас, Бо вже наше товариство – / Як розгардіяш*. Я сказав Кошмі, що це пісня петлюрівська і її співати не можна. Я особисто знаю, що Дворський, працюючи в школі вчителем, був у тісній зв'язку з учителем Пулінцем Петром Кузьмовичем. Він також був зв'язаний із сином куркуля Штвиолокою Артемом Андроновичем, теж учителем».

Ще один свідок із недавніх приїжджих у село – Василь Іванович Савищенко, родом із Шняківки, працював бригадиром рільничої бригади колгоспу ім. Ворошилова, де свого часу головував Євмен Кошма. На нього й вилив свою критику свідок, назвавши колишнього голову «шкідником радянської влади». Однак фактів шкідництва не навів.

Голова колгоспу ім. Шевченка *Петро Терентійович Федоренко*, 1905 року народження, кандидат в члени ВКП(б) свідчив проти кількох арештованих. Однак ті свідчення стосувалися родинних чи побутових епізодів і до так званої антирадянської діяльності підсудних не мали жодного стосунку. Ось типове звинувачення цього свідка, базоване на принципі «від когось чув»: «Мені стало відомо від гр. Андрусенка, що Кошма Євмен на вечорниці співав пісню про те, що запродали євреям віру, в церкву не пускали». Але що крамольного є в цих відомих словах українського генія Тараса Шевченка?

Підставою для навішення на Євмена Кошму вбивства в 1923 році голови ревкому села Олександра Дворського стала заява брата вбитого Лаврентія з посланням на те, що про це йому колись сказав Яків Сірик. Однак слідство, яке тоді тривало в селі, не довело провини Кошми. Цього разу знову цей факт іде в хід.

А ось іще один викривальний факт із вуст свідка *Василя Даниловича Дворського*. Виявляється, арештовані Кошма, Процько, Яценко любили носити в селі «спеціальний український одяг»: червоні штани, широкий червоний пояс і сиву шапку. А ще вони говорили, коли йшла колективізація, що Україна може існувати сама без Москви. Ще згадав таке висловлювання Михея Яценка в 1937 році під час підготовки до Виборів у Верховну Раду СРСР: «Мені вже нудно стало від цих розмов про вибори до Верховної Ради СРСР».

Педалював тему петлюрівських поглядів своїх односельців Кошми і Коваля і колишній матрос Петроградського флоту, корабель якого валив уряд Керенського в 1918 році – Юхим Якович Кугут, 1882 року народження. Однак і ці звинувачення були не конкретними.

Свідок Григорій Федорович Свирид, 1912 року народження, згадав про висловлювання Івана Коваля у особливо репресивному 1937 році:

«На колгоспи накладені дуже високі податки. З України вивозять хліб в Іспанію, а якби Україна була самостійна, то тоді б ми жили добре, і хліба вистачило б усім. Коваль шкодував за тим, що Якіра і Тухачевського розстріляли». Ще в звинуваченні звучало таке: Коваль доставляв у село українських попів, проводив боротьбу проти рад влади, агітував не йти в колгоспи, п'янувався, тероризував населення, співав у хорі.

Свідку Іларіону Євдокимовичу Хлібику, який працював головою колгоспу ім. Петровського, не сподобалося те, що арештований Василь Подолянко українізував церкву в Данині. А ще те, що цей чоловік був тісно зв'язаний із своїм рідним дядьком – Тимофієм Тимофійовичем Подолянком, крупним торговцем, який нині проживає в Києві.

Свідок Климентій Єфремович Парахоня, 1911 р. нар., зав лабораторією колгоспу ім. Ворошилова, неодружений, член ВЛКСМ.

Підслухав у колгоспі розмову Якова Дворського з Веклою Сергіївною Мозговою щодо голови сільради Цинковського. Характеризуючи негативну роботу Цинковського на посаді голови сільради, Дворський нібито сказав Веклі: «Цинковський за національністю – не українець, пришлий до нас. Його треба гнати із села».

Ось «компрометуюча» фраза Якова Дворського, яка запам'яталася свідку *Максиму Маркіяновичу Андрусенку* в 1937 році під час святкування річниці жовтневої революції: «Ми добилися свободи лише завдяки нашому партизану Кошмі. Зараз нам слід стояти за те, щоб батьківщина наша Україна не була в руках тих людей, які будуть за нашими плечима жити. Ми повинні і далі боротися на нашу Україну».

Проти Мيني Процька свідчив молодий конюх колгоспу ім. Шевченка *Григорій Іванович Процько*: «У 1937 році Процько Мина став висміювати вожда народів СРСР тов. Сталіна, що Сталін нагороджує орденами людей, а чому Сталіна ніхто не нагороджує орденом? Напевне, Сталін не гідний носити орден на грудях. Скоро із тов. Сталіна іздеруть і шинель з нього... Ще Мина говорив серед колгоспників, що радянська влада довго не буде існувати, рано чи пізно, а прийде її кінець. Раз починаються скрізь війни за кордоном, значить скоро доберуться і до Радянського Союзу. Японія забере все під своє володіння Далекий Схід, а Німеччина – Україну. Тоді комуністам діватися буде нікуди і колгоспний лад ліквідують».

Вирок

Цей розділ судової справи містить найменше документів – близько трьох десятків аркушів. Це передусім обвинувальний висновок на сім сторінок, вирок по кожному із засуджених та рішення головного енкаведиста області щодо затвердження цих вироків. Ще – акти тюремних працівників, якими засвідчувалися особи напередодні винесення вироку.

Навіть тепер, через десятки літ від створення цих документів, читати їх спокійно не можна – емоції зашкалюють. Вражає цинізм, упередженість і зоологічна ненависть до всього українського тих, хто наспіх створював ці два товсті томи так званих доказів та виконував рішення (їхні прізвища самі говорять за себе: Сініцин, Єгоров, Баутін, Крепак, Анякін). Таке відчуття, що з того конвеєрного молоху придуманої кровожерливими катами страшної антиукраїнської машини, в якій перемелювалися кращі сини і дочки нашого народу, ти випадково взяв лиш одну із сотень тисяч справ. І в кожній із них головною була не суть, не правда, а формальність, безумовне виконання наперед поставленого високим начальством завдання.

Поспішність і неправдивість зшитих «білими нитками» доказів очевидна.

Як відомо, основна частина данинських «націоналістів» була арештована 17 квітня. А вже через шість днів, 23 квітня 1938 року, начальник Лосинівського райвідділу НКВС молодший лейтенант держбезпеки Крепак та начальник Ніжинської оперативної слідчої групи лейтенант держбезпеки Баутін складають у Ніжині «Обвинувальний висновок» усім вісьмом данинцям «в участі в українській націоналістичній, контрреволюційній повстанській організації». Цей документ закінчується словами: «Слідчу справу із звинувачення Зоценка Івана Адрійовича, Кошми Євмена Єлисейовича, Процька Микити Євменовича, Коваля Івана Кузьмовича, Подолянка Василя Маркіяновича, Дворського Якова Миколайовича, Яценка Михея Денисовича, Процька Мيني Івановича направити на розгляд Трійки при Чернігівському облуправлінні НКВС» [12].

Отож допити арештованих, свідків, запити на характеристики із колгоспів, сільрад, паперове оформлення усіх документів – на все це витрачено менше тижня.

Звертає на себе увагу одна промовиста деталь: і обвинувальний вирок, і рішення тієї зловісної «тройки» датується одним і тим же днем: 23 квітня 1938 року. Отож ніякого суду, ніякого права на оскарження його результатів. Збіг день у день підписів обвинувачення і протоколу засідання «тройки» наводить на думку: або «тройка» та «засідала» в Ніжині, або справу вранці передали до Чернігова, а після обіду вона вже була розглянута й затверджена до виконання.

Рішення «тройки», яке оформлялося протоколом №64, було однакове для всіх восьми арештованих: «Розстріляти».

Наказ про виконання цього рішення по кожному з цих воістину безневинних мучеників підписував персонально начальник управління НКВС по Чернігівській області Єгоров. Наведемо для історії мовою оригіналу один із цих восьми наказів справи «данинських націоналістів»:

«Сов. секретно. Серия «Ч».

Коменданту Черниговского СУ НКВД сержанту госбезопасности тов. Филенко

ПРИКАЗАНИЕ

На основании выписки и протокола №64 от 23 апреля 1938 года – заседания Тройки при Черниговском облуправлении НКВД

ПРИКАЗЫВАЮ:

Кошму Евмена Елисеевича, 1891 г. рож., урож. с. Данино Лосиновского р-на
РАСТРЕЛЯТЬ.

Об исполнении составить акт в 3-х экземплярах, который отдать начальнику 8-го Отделения УГБ УНКВД.

Начальник УНКВД по Черниговской обл. капитан госбезопасности Егоров.

5 мая 1938 г. [13].

І так – по кожному із тих восьми прізвищ.

Засудженим на розстріл у цій справі залишалося ще прожити в переповнених такими ж «ворогами народу» камерах Чернігівської в'язниці дев'ять днів. Вирок було таємно виконано 14 травня 1938 року.

Як арешти змінили село

У час читання цих страшних документів не раз думкою повертався в Данину кінець 30-х років. Якою була реакція мешканців на арешти односельців, як ставилася громада до родичів арештованих, як переживали своє горе родини «ворогів народу», чи знали, за що й куди забрали від них синів, чоловіків, батьків?

Питання закономірні. Та в конкретиці віддавна непокірної і волелюбної Данини вони набувають особливого звучання. Адже читач уже знає з попередніх розділів про реакцію цієї сільської громади на раптовий арешт Ніжинським окружним відділенням НКВС – ВЧК-ГПУ на початку грудня 1920 року того ж таки Євмена Кошми – найбільш авторитетного мешканця Данини. Тоді село загуло, як у вулику. Стривожені селяни вимагали від сільради зібрати сход, послати за поясненнями влади гінців до Ніжина. Через зволікання сільради виконати ці вимоги в селі назрівав бунт, «гасити»

який приїхав представник райпродкомісаріату. Втім, правди тоді селяни не почули, а віднайти її вдалося в цій же судовій справі. На Євмена Кошму донесли перші в селі «стукачі» за те, що той назвав червоноармійців, які перейшли від Денікіна на бік червоної армії, бандитами. Один із таких «бандитів», як виявилось, і служив тоді «при посаді» у новій владі в Ніжині. Хто ж про таке мав тоді пояснювати селянам?

Так було на початках становлення радянської влади. Тоді ця влада на низах, що була повністю сформована московською верхівкою, тільки накачувала м'язи, тільки збиралася «закручувати гайки», збивати давній самостійницький норов селянства.

Прошло всього лиш 18 років. А скількох штучних випробувань на міцність зазнало це село! Спочатку з нього вичистили усіх самодостатніх, працьовитих господарів, які свої статки десятиліттями наживали працею біля своєї землі самотужки, до десятигочного поту. Отриманий від нової влади ярлик куркулів визначив подальшу долю цієї категорії селянства: їх влада згноїла на численних солонках і сандомирах, а добротне їхнє майно усуспільнила в колгоспи. Згодом вчинили наругу над переданою працями духовністю: позакривали церкви, особливо ті, які були українськими за суттю і мовою богослужб, стародавні ж народні звичаї оголосили пережитками минулого. Насильна і суцільна колективізація та відбирання в українських родин найменших запасів хліба призвели до голодомору 1933 року та нових мільйонів безневинних жертв. Далі в пошуках нового внутрішнього ворога влада ініціювала повсюдні репресії – спочатку на вищих щаблях, а незабаром і на низах. Данинська справа 1938 року – то своєрідне завершення довгого ланцюга антиукраїнських репресій після згортання українізації, що розпочалися ліквідацією УАПЦ та застрашуючою справою так званої «Спілки Визволення України».

Село фізично знекровилося, духовно деградувалося. І тут пророчими вдруге виявилися слова Тараса Шевченка:

*Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли...*

Село онімло. Люди змінилися. Вони перестали довіряти одне одному. Кругом бачилися вороги і недруги. Адже про кожне необережно сказане тобою слово могли тут же довідатися відповідні «компетентні органи». А це завдяки вмילו розставленим ними ж невидимим контролерам громадської думки.

Тепер село виявилось неспроможним на бунт чи, принаймні, гласний протест. У відповідь на раптові арешти односельців громада відповіла дружнім мовчанням. Більше того, страх за себе і свої родини дійшов до такої межі, що данинці стали обходити десятою дорогою обійстя арештованих, наївно повіривши заявам представників влади в те, що то «вороги народу». Найважче переживали трагедію своїх батьків діти, більшість із яких були шкільного віку. Чим могла їх захистити нова більшовицька школа, від початку побудована на примусі, ідеологічній риторичі й фальші?

Родичі в пошуках справедливості

Сьогодні важко сказати, чи єдналися в ту пору лихих випробувань родини арештованих, чи пробували спільно бодай щось з'ясувати про долю своїх годувальників у якихось високих владних кабінетах. Скоріш за все, що такого єднання на початку теж не було. Кожен виживав як міг. І кожен шукав правди по-своєму.

Найімовірніше, що ходили ті згорьовані матері, дружини і сестри поодиноці не один раз до казенних кабінетів у Носівці, Ніжині й Чернігові. Та щоразу поверталися ні з чим. Не добившись правди на місці, деякі з них відважилися шукати її в Москві.

Історія зберегла перші письмові клопотання «на верхи» двох сміливих данинок – Василини Федорівни Яценко та Парасковії Филімонівни Процько. Вони звернулися відразу до трьох високих інстанцій: прокурора СРСР, народного комісара юстиції СРСР та Президії Верховної Ради УРСР.

Першою вирішила добратися до Москви 42-річна Василина Яценко. Будучи неграмотною, вона шукає в Ніжині, можливо й за останні копійки, знаючого писаря,

який 21 липня 1940 року підготував з її слів три однакові листи-клопотання. Можна лише уявити, скільки сліз виплакала ця прибита горем жінка, оповідаючи нескладно і широко свою біду незнайому досі писареві. Щира доброта і надія віють із кожного рядка цього воістину безцінного документа доби. Він не потребує ніякого коментаря, але вартує того, щоб бути вперше оприлюдненим повністю.

Прокурору СРСР

От колхозницы колхоза им. Шевченко Данинского сельсовета Лосиновского р-на Черниговской области Яценко Василисы Федоровны.

О пересмотре дела мужа Яценко Михая Даниловича, арестованного Лосиновским РО НКВД в апреле месяце 1938 г.

Ходадайтво.

Сама лично происхожу их крестьян с. Данино Лосиновского р-на Черниговской обл. Родилась в 1892 году. Неграмотная. Замужняя. Детей 2 девочки, из коих старшей 16 лет. В колхозе работаю со дня его основания 1932 года. Муж мой Яценко Михай Данилович, год рождения, малограмотный, участник гражданской войны в рядах РККА, земледелец с юных лет. До революции имел собственной земли 1,5 га, а после гражданской войны пользовался уже 3 га. В колхоз вступил в день его основания, где выполнял разные работы как по хозяйству, так и по полевым работам.

Прожила я с ним как жена с миром до дня ареста лет 17. Знала его хорошо.

Я в данном случае не берусь его оправдывать в том, что он, может быть, и «да, совершил», и скрыл от меня, но ни в коем случае я не допускаю мысли о том, что он совершил такое ужасное преступление, что ни, ни дети уже третий год не знаем: где он? что он сделал? за что? и на какой срок?

Зная его простой открытый характер и всю его жизнь, я, как честная колхозница, в данном случае могу сказать, что если ему и инкриминировано что-нибудь преступное, то весьма допускаю, что только по оговору его кем-нибудь из-за личных счетов. А по сему убедительно прошу Вас, тов. Прокурор, сообразованно дать надлежащее распоряжение **о пересмотре** дела моего мужа и дать мне возможность при посредстве хотя бы письменной связи облегчить его теперешнюю повседневную жизнь.

Яценко Василиса, неграмотная, а за нее по ее личной просьбе расписался П. Федоренко. 6.XII. 1940 г.

с. Данино ( ) Ходадайтво колхозниці села Данино Яценко Василини Федорівни до Прокурора СРСР про перегляд судової справи її чоловіка від 6 грудня 1940 року [14].

Судячи зі штемпелів, листи колхозниці Яценко з Данини до прокурора СРСР та до наркома юстиції у Москві вже були зареєстровані в тамтешніх канцеляріях 10 і 11 грудня, а в приймальній голови президії Верховної Ради УРСР у Києві – 12 грудня. Отож радянська пошта доставляла у передвоєнну пору кореспонденцію з Ніжина до Москви на день-два швидше, ніж до Києва.

Рівно через два тижні, 21 грудня, три листи-клопотання за такими ж адресами і таким же змістом були відправлені з Данини до Москви та Києва і від імені іншої трудівниці колгоспу ім. Шевченка – Параски Филімонівни Процько, яка просила про перегляд справи її чоловіка Мина Івановича Процька. Будучи неграмотною, вона також звернулася до того писаря, що і Яценко. За іронією долі, всі ці шість листів-клопотань двох трудівниць підписував на їхнє прохання Петро Терентійович Федоренко. Це тодішній голова колгоспу ім. Шевченка, який, як свідок, і давав наперед неправдиві показання у 1938 році проти восьми данинських «націоналістів».

Цілком очевидно, що на кінець 30-х – початок 40-х років центральні партійні й радянські установи були завалені подібними листами-клопотаннями. У серцях сотень тисяч прохачів з усіх кінців колишньої радянської країни все ще жевріла надія на добру звістку з Москви. Але, як улучно сказано в одному класичному радянському фільмі, «Москва сльозам не вірить». Вона й не прагнула розбиратися по суті. Такі листи зазвичай поверталися в республіки з рекомендацією дати заявникам відповіді.

Відповіді заявникам готував помічник Чернігівського обласного прокурора

Прокопенко. 8 лютого 1941 року обласний прокурор Савранський затвердив такий висновок свого помічника:

«Жени осужденных Яценко и Процко послали жалобы на имя Прокурора Союза ССР и Президиума Верховного Совета УССР с просьбой пересмотреть дело их мужей.

Проверкой по существу поданных жалоб путем ознакомления с материалами в деле, в порядке надзора, установлено, что в селе Данино Лосиновского р-на органами НКВД была вскрыта организация, состоявшая из бывших петлюровцев и активных участников автокефальной церкви, существовавшей с 1922 года, возглавляемая осужденным по настоящему делу бывшим попом автокефальной церкви Зоценко И. А.

Яценко Михай Данилович вовлечен в эту контрреволюционную организацию в 1924 году бывшим дьяком автокефальной церкви Никитенко Германом о чем сам Яценко при опросе его как обвиняемого, признался (л.д. 144, 147).

Осужденный Процко Мина Иванович проводил контрреволюционную работу, клеветая на руководителей коммунистической партии, провоцировал на перемену Советской власти, о войне, что Япония заберет Дальний Восток, а Германия заберет Украину, что колхозы ликвидируются (л.д. 160). В принадлежности к Украинской к-р националистической организации сознался (л.д. 157, 158).

Решением б. тройки при Черниговском облуправлении НКВД УССР от 23 апреля 1938 г., прот. №64, Яценка М. Д., Процко М. И. м др., как участников нац. к-р повстанческой организации осуждено высшей мере наказания – расстрелу.

А посему на основании вышеизложенного

Полагали бы:

В жалобах Процко Параскевы Филипповны и Яценко Василисы Федоровны, как не имеющих по мотивам оснований для пересмотра дела – о т к а з а т ь.

Наблюдательное производство по делу прекратить.

Следственное архивное дело по обвинению Яценко, Процко и др направить 1-му спецотделу ЧОУ НКВД для хранения в архиве.

О результатах сообщить жалобщикам» [15].

Тоді, на початку 40-х років, коли на пороги українських домівок уже стукалася Друга світова війна, велика багатонаціональна країна продовжувала жити за законами, створеними більшовицькою верхівкою Кремля репресивної тоталітарної системи, де життя людини нічого не вартувало, де будь-яке інакодумство не просто переслідувалося, а знищувалося в зародку. До стогону душ народних влада продовжувала бути глухою.

Підлість і брехня влади

Ситуація мала змінитися після смерті Йосипа Сталіна 1953 року та XX з'їзду КПРС 1956 року, на якому було засуджено культ особи колишнього вождя-диктатора й визнано деякі перегини політики партії та держави щодо дотримання соціалістичної законності та прав громадян. Про це широко повідомляла центральна й місцева преса. І розпочатому на верхах процесу очищення життя радянських людей від несправедливості й страху повірили на низах. Промінчик надії поселився і в зачерствілі душі численних родичів несправедливо репресованих.

З-поміж тих родичів була одна, яка по-особливому переживала родинну драму. Це – рідна сестра Євмена Єлисейовича Кошми – Парасковія. Від народження Бог обділив цю дівчинку здоров'ям, тому не судилося їй зазнати ні жіночого, ні материнського щастя. Зі своєю безнадійною інвалідністю Параска Єлисеївна жила з дитинства – з лікарень не виходила. Брат Євмен, що був старшим від неї на 21 рік, замінив їй згодом і батька, і матір. Від брата змалку наслідувала і такі його риси характеру як твердість духу, хоробрість і мужність. І це їй знадобилося, коли на багато літ раптом залишилася без рідного опікуна. У час окупації Чернігівщини німцями вся округа знала, що будь-яку інформацію до партизан у ніжинсько-носівських лісах і від них можна було передавати через Параску Кошму. Чи німці їй могли здогадатися, що ця німічна жінка

є єдиним надійним інформаційним посередником на два села – Данину і Шатуру?

Параска Кошма ні на мить не сумнівалася в безневинності брата й не переставала в одиночку шукати його сліди. У березні 1956 року, рівно через 18 років після арешту брата, назвавшись донькою, вона власноруч пише листа на ім'я міністра внутрішніх справ СРСР з проханням «повідомити про судьбу мого батька Євмена Єлисейовича Кошми».

Проїшло кілька місяців напруженого очікування відповіді. Зіпсувавши вкінці і до того немінні свої нерви, Параска в чергове потрапляє до Ніжинської міської лікарні з діагнозом «менінгіт». Саме там і знаходить її, напівживу, в середині липня черговий підполковник з Лосинівського райвідділу міліції. Він мав особливе доручення від свого начальника А. Мухи: взяти розписку у громадянки с. Данино Параски Кошми про те, що їй усно повідомлено відповідь на її звернення до міністра.

Виходила якась дикунська ситуація. Районна міліція за вказівкою «зверху» спочатку звертається до Данинської сільради з вимогою письмово повідомити про місце перебування авторки листа-звернення до головного міліціонера країни. Отримавши завірену печаткою і підписом голови та секретаря сільради довідку, що заявниця «дійствительно находится в настоящее время в горбольнице г. Нежин на излечении», посилає туди свого представника за якоюсь розпискою. Ось ця розписка, «вичавлена» на лікарняному ліжку тяжко хворою жінкою олівцем від руки: «Расписка. Дана мной, Кошма Параска Елисевна, в том, что мне сообщено работником милиции о смерти моего брата Кошмы Евмена Елисеевича. Подпись: Кошма» [16].

Виявляється, від післявоєнної пори і аж до 1959 року порядок спілкування влади з громадянами, які зверталися до центральних державних органів із запитом про долю репресованих, був таким: замість письмових відповідей про результати розгляду звернень їм повідомлялося усно через чергового райвідділу міліції, до того ж обов'язковою була розписка заявника, що відповідь була усно повідомлена.

Тут варто процитувати повністю один блюзнірський документ, народжений у кабінетах КДБ, який засвідчував, що широко розрекламована владою через пресу у середині 50-х років кампанія очищення від перегинів своєї політики залишалася поки що фікцією, й чесну інформацію про долю мільйонів безневинних жертв більшовицького режиму правляча компартія й надалі, як і в 40-х роках, не збиралася розкидати народові. Цитую мовою оригіналу:

«Секретно. Начальнику Лосиновского РОМ МВД ЧО майору милиции тов. Муха. г. Лосиновка.

В связи с поступлением заявления о розыске Кошма Евмена Елисеевича, 1891 г. р. прошу объявить устно под расписку гр. Кошма Параскове Е., проживающей в с. Данино Лосиновского р-на о том, что ее отец Кошма Е. Е. в 1938 г. был осужден к 10 годам ИТЛ (Исправительно-Трудовых Лагерьей. – **Прим. М. Т.**), и отбывая срок наказания, умер в местах заключения 23 марта 1944 г. от склероза сердца.

Расписку об объявлении прошу выслать нам.

И. о. начальника УАО УКГБ Черниговской области Горьачев.

15 июля 1956 г. г. Чернигов» [17].

Чи не закипатиме кров у жилах від читання такого документа? Як можна цьому йняти віру? Проїшло вже майже двадцять років, як за наказом влади цю безневинну людину розстріляла трійка якихось тупих і озвірилих циніків. Саме стільки часу родина цього мужнього чоловіка оббивала пороги високих кабінетів розжирілих і безсердечних начальників. І тепер один із таких посилає свого підлеглого донести згорьованій хворій жінці цю мерзенну брехню: про виправно-трудова табори, про діагноз, про смерть у 1944 році – через шість років, як цю людину вже тупо розстріляли. Та ще й брати розписку про таке повідомлення.

Чи не є це вища міра цинізму й зневаги до свого народу? Хто придумав таку наругу над пам'яттю мільйонів жертв комуністичного режиму, за чиєю вказівкою «благословлялася» ця мерзенна й повсюдна владна брехня?

Збережені документи в цій справі дають можливість простежити народження цілого ланцюга цієї брехні, початки якого ведуть, звичайно ж, до кремлівських кабінетів.

Після смерті Сталіна влада вже не могла тримати за сімома замками таємниці свого нечуваного в історії світової цивілізації за масштабами беззаконня, що чинилося іменем ленінсько-сталінської партії та її вождів упродовж 20-30-х років. Але й до кінця визнати його та добратися до коріння цього беззаконня з метою його викорінення для не повторення у майбутньому вона теж не змогла. Виходила така собі напівправа-напівбрехня, в яких заплутувалися і численні представники цієї влади на місцях, і нові мільйони простих громадян.

«Просимо роз'яснити, як повідомляти про результати розшуку інформації у судових справах репресованих ініціаторам-заявникам» – службові запити такого змісту на офіційних бланках обласних відділів тодішнього КГБ (Комитета Государственной Безопасности) звідусіль посипалися до Москви від середини 50-х років. Потреба в таких рекомендаціях виникала з двох причин:

Перша. Таких смільчаків, як ті три перші жіночки з Данини, які стали писати листи-звернення в кілька центральних інстанцій одночасно, ставало все більше. Друга. На виконання постанови Ради Міністрів про компенсацію матеріальних витрат жертвам і сім'ям потрібно було подавати до відповідних органів свідоцтва про смерть родичів заявників. Їх досі ні в кого не було.

Це й спонукало ЦК партії дати вказівку союзному КГБ підготувати і розіслати на місце 24 серпня 1955 року документ за номером 108сс. Додані до цифр два «с» означало – «совершенно секретно». Ось зміст таких рекомендацій районним відділам КГБ, які надійшли із Москви:

- на основі отриманих з архіву даних зареєструвати в ЗАГСі конкретного виконкому Рад і в обласному архіві свідоцтво про смерть;
- дату смерті розстріляним у 30-х роках вказувати в проміжках між 1943-1944 роками;
- місця смерті зазначати так: «під час відбування покарання у виправно-трудових таборах»;
- виставляти різні діагнози причин смерті (для прикладу, сердечна недостатність, виразка шлунка, цироз печінки, уремія);
- подавати інформацію в усній формі; для цього викликати заявників до райвідділів міліції (раніше до них їздили чергові міліціонери. – Прим. М. Т.) і оголошувати усно, що його батько (син, брат) помер від такого-то діагнозу;
- брати письмову розписку про оголошену інформацію; розписку в обов'язковому порядку направляти в обласне відділення КГБ;
- разом з інформацією про смерть повідомляти заявника, що таку довідку він може отримати в обласному суді [18].

На основі цього таємного документа в обласних відділеннях КГБ були розроблені різні варіанти спеціальних бланків: на запит до центрального архіву в Москві, на повідомлення до районних відділень ЗАГСів та міліції, на повідомлення заявникам. Працівникам цих установ залишалося лише заповнювати прізвища та адреси заявників і ту напівправдиву інформацію, яка регламентувалася роз'яснювальним листом московського КГБ з грифом «цілком таємно».

Вистраждана реабілітація

Звичайно, що прості люди не були посвячені в тонкощі нової гри правлячої ком-партії в дозовану демократію з масами. З новими силами, новими надіями і новим колом пошуків правди пішли наприкінці 50-х років не дружини й матері, а діти репресованих. Вони вже не шукали, як їхні неграмотні матері, казенних писарів, багато що розуміли в цьому житті і здатні були й далі захищати честь своїх родин.

З-поміж таких дітей першим порушив мовчання син Якова Миколайовича Дворського Федір. У 1938 році, коли арештовували батька, Федору було дев'ять років. Він і його п'ятеро братів та сестер сповна відчували на собі, що таке бути сином чи

донькою ворога народу. Незважаючи на відому фразу Сталіна про те, що син за батька не відповідає, насправді відповідати невідомо за що їм доводилося кругом і всюди: в школі, в армії, в час влаштування на роботу чи вступу до інституту. Не випадково багато хто з таких дітей вимушено полишали село і їхали шукати кращої долі подальше від дому, де, можливо, менше лізтимуть у душі всілякі комсорги чи партогри. Однак ці дорослі діти ще не знали, що при написанні заяв на влаштування на роботу чи навчання їхні молоді життя повсюди супроводжуватиме 16-й пункт кадрової анкети про судимість, арешти чи репресії батьків.

Син репресованого Федір Якович Дворський після армії не залишився в селі. Виїхав аж у Ворошиловградську область, на шахти. Звіди й написав у жовтні 1957 року ось цього листа до Москви, якого переправили для розгляду до прокуратури Чернігівської області. Вчитаймося, вдумаймося в зміст цих слів, які не можуть не обпікати душі сучасного читача. Неважко уявити, як давалися вони авторові:

«Прошу Вас пересмотреть дело нашего отца, Дворского. Быть может он осужден так, как многие в то время безневинные люди. После рассмотрения сообщите мне результат, так как мы, дети Дворского Я. Н., уже взрослые люди. Отслужили, а некоторые еще служат, в Советской армии, самостоятельно работаем на разных отраслях производства нашей страны. Но мы не можем участвовать в общественных мероприятиях, которые направлены на построение коммунизма в нашей стране СССР, так как на нас наложено черное пятно в связи с арестом нашего отца.

Мы родились, выросли и воспитались при Советской власти, хотим жить и трудиться на благо нашей Родины СССР с чистыми чувствами в душе, не думая о том, что нас подозревают и не доверяют... Кроме того, наша социалистическая система даст мне право думать, что сын за отца не отвечает. А поэтому убедительно прошу Вас освободить нас от этого позорного пятна (которое так много помешало в жизни) путем оправдания нашего Отца.

Судя по рассказам, наш Отец был активный борец за Советскую власть. Он с малых лет остался и рос без отца и испытал все горечи жизни в то время... Наш Отец добровольцем ушел в молодую тогда Красную Гвардию, во время коллективизации занимал руководящие должности...

Нам ничего неизвестно о нем с тех пор, как его арестовали...» [19].

Відповідь на своє звернення молодий шахтар із чернігівської Данини просив прокуратуру СРСР написати йому за його новою адресою: м. Ворошиловськ (пізніше – Алчевськ. – **М. Т.**) Ворошиловградської області, Нове місто, проспект Миру, 44, кв. 55.

Син іншого репресованого Євмена Єлисейовича Кошми Василь був старшим від Дворського Федора на 13 років і мешкав після армії у Данині. Цілком вірогідно, що вони листувалися між собою і домовилися відправляти листи щодо реабілітації батьків майже одночасно. Як би там не було, але звернення Василя Євменовича Кошми зареєстровано в Москві на тиждень пізніше від його земляка Дворського.

І сталося неймовірне. Цим листам, як прийнято говорити, «дали хід» куди більший, ніж попереднім зверненням селянок із чернігівського села. Прокуратурою СРСР, нарешті, приймається рішення про перегляд «данинської справи».

До 1955 року ця справа, як і всі, що стосувалися мільйонів репресованих у 30-х роках українців, зберігалася в Москві з грифом «цілком таємно». Видавали їх лише за вказівкою самого генерального прокурора СРСР і на підставі звернення відповідних відділів КДБ з областей. Підтвердженням цьому є ось цей лист, надісланий із Чернігівського облуправління КДБ до Москви на адресу начальника обліково-архівного відділу КДБ при Раді Міністрів СРСР Плетньова:

«Секретно. По указанию Генерального прокурора Союза ССР нами проверяются материалы о правильности осуждения в 1938 году группы лиц, осужденных бывшей тройкой УНКВД по Черниговской области к высшей мере наказания... Прошу дать указание выслать нам архивно-следственное дело Зоценко И. А. для составления обзора и приобщении его к материалам проверки» [20].

Після отримання з Москви таких справ слідчі з Чернігова їхали на місце.

...Данина знову стрепенулася і затаїлася після того, як у жовтні 1958 року сюди приїхала група слідчих «аж із самого Чернігова» на чолі із лейтенантом Матвеевим і стала викликати на повторні допити тих, хто свідчив у справі місцевих «ворогів народу» трохи більше 20 років тому.

Щоправда, викликали не всіх. Із 13 мешканців села, які свідчили проти своїх земляків у квітні 1938 року, в селі проживало тільки п'ять, які й були передопитані. Не виявилось якраз найбільших обвинувачів, які були приїжджими. Колишній голова сільради Цинковський, який тоді написав на кожного арештованого прямо такі «вбивчі» характеристики, виїхав із села якраз напередодні війни. Згідно з довідкою, наданою Парафіївською сільрадою, Цинковський із сім'єю виїхав 1950 року із Парафіївки на постійне місце проживання до Магнітогорська, де й помер 1956 року у віці 51 року. Невідомим виявилось місце перебування колишнього директора Данинської школи Желюка (поливив село ще до війни), як також і Григорія Процька (виїхав по війні). Свідок Савищенко загинув на війні, Григорій Свирид помер у госпіталі, а Лаврентій Дворський, Юхим Кугут на той час були померлими.

Цікаво, як вели себе цього разу свідки П. Т. Федоренко, В. Д. Дворський, К. Є. Парохоня, П. С. Петрик і К. Є. Холявка? На передопиті кожному задавалося три питання:

- чи знаєте ви особисто засуджених у 1938 році?
- чи допитувалися ви тоді в цій справі?
- чи підтверджуєте ви свої попередні свідчення?

Часи все ж були інші, тому у відповідях на ці запитання люди були розкутіші й впевненіші. Дехто на початку заперечував, що допитувався раніше. Втім, при показанні слідчим протоколу допиту 1938 року, стверджував, що забувся про це. Скажімо, свідок Петро Самойлович Петрик, заперечуючи сказане ним у 1938 році, пояснив, що давав тоді показання в стані «випившого». Втім, цього разу він, як й інші свідки, характеризував арештованих із позитивного боку. Лише один Петро Терентійович Федоренко, колишній голова колгоспу ім. Шевченка, на той час зберіг у своїх відповідях різко критичну тональність, зокрема щодо Якова Дворського. І то не в конкретиці його політичної, а господарської діяльності: знову наголошував на розтраті сільрадівських коштів, на пиятиці в робочий час. На жаль, і цього разу аргументи його свідчень були не конкретними: чув, що по селу ходив поголос, сам особисто не бачив. У цілому ж більшість свідків при повторному допиті заявляли, що вказані в протоколах їхніх допитів 1938 року факти, які характеризують звинувачуваних як антирадянщиків, вони не називали, ті факти були сфальсифіковані слідчими.

Крім повторно допитаних, слідчі викликали на допити й інших мешканців села, які добре знали арештованих, але не проходили як свідки у справі 1938 року. Серед таких – учитель Данинської школи Артем Андронович Штиволока, 1901 року народження та колгоспники колгоспу «Дружба» Векла Сергіївна Мозгова (з 1899); Марія Іллівна Дворська (1915); Сидір Федорович Процько (1883), Іван Трохимович Кичко (1901), Семен Арсенович Хлібик (1890), Василь Филимонович Мозговий (1904), Антон Олексійович Романченко (1897).

Слід віддати належне вчителю Штиволоці та вище переліченим рядовим колгоспникам: ніхто з них не покрив кривдами та десь почутими вигадками своїх свідчень. Червоною ниткою їхніх тверджень було: нічого антирадянського в житті й діях цих людей назвати не можемо. Про Кошму і Дворського чи не всі говорили, що вони були добрими і знаючими керівниками.

Зовсім у іншій тональності написані й характеристики засуджених, подані у 1958 році сільрадою. Тут уже немає зведення тодішніми керівниками села рахунків, обізнаності, спекулювання на темі куркульства, ледарства, пияцтва. Кожна характеристика закінчується словами: «Від квітня 1938 року і по сьогодні сільській раді його місце перебування невідоме».

У питанні перегляду справи данинських націоналістів 1938 року чернігівські слідчі працювали в селі 15-16 жовтня 1958 року. А вже 27 жовтня того ж року начальник

КДБ при Раді Міністрів УРСР по Чернігівській області полковник Козачок підписує підготовлений його працівниками висновок по архівно-слідчій справі №1304. Ось витяг із цього висновку (в перекладі автора з російської):

«Вивченням архівно-слідчої справи і матеріалів додаткового розслідування встановлено, що звинувачені мешканці с. Данини Зоценко І. А., Кошма Є. Є., Процько М. Є., Коваль І. К., Подолянка В. М., Дворський Я. М., Яценко М. Д., Процько М. І. були арештовані і засуджені безпідставно.

Доказом вини звинувачених були зізнавальні свідчення окремих засуджених, показання осіб, які проходили з інших справ, і неконкретні, такі, що викликають сумнів, показання свідків [...]. Таким чином як у процесі попереднього слідства, так і в процесі перевірки справи достатніх даних про причетність звинувачуваних з даної справи до антирадянської організації і проведення ними антирадянської діяльності не добуто» [21].

Цей висновок дав підстави прокурору Чернігівської області В. Москаленку подати до президії обласного суду протест із пропозицією прийняття такого рішення:

На основі викладеного та керуючись Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 серпня 1955 року, прошу:

Рішення Тройки при Чернігівському облуправлінні НКВС УРСР від 23 квітня 1938 року щодо Зоценка Івана Андрійовича, Кошми Євмена Єлисейовича, Процька Микити Євменовича, Ковалю Івана Кузьмовича, Подолянка Василя Маркіяновича, Дворського Якова Миколайовича, Яценка Михея Даниловича і Процька Миколи Івановича відмінити і справи на них провадженням припинити за недостатністю зібраних доказів [22].

Останню крапку в цій більш ніж 20-річній історії поставив Чернігівський обласний суд, надіславши 13 грудня 1958 двом заявникам-данинцям – у Данину й Алчевськ – довідки про реабілітацію їхніх батьків, а також усіх тих восьми данинців, які проходили у так званій антирадянській націоналістичній справі. У цих листах подавалася коротка інформація про права й пільги щодо реабілітованих та членів їхніх сімей, які передбачено постановою Ради Міністрів УРСР від 8 вересня 1955 року.

Правда перемагає

У цій обсяговій справі залишилися нерозглянутими численні листи рідних, здебільшого синів і доньок цих восьми українських патріотів, які вони писали в різні обласні, республіканські й всесоюзні інстанції упродовж 1958-1959 років. Лише син Євмена Єлисейовича Кошми, унаслідовавши від батька його краді бійцівські риси характеру, написав близько трьох десятків таких листів. Це здебільшого скарги на бюрократизм і бездушність, цинізм і грубість, зверхність і відчуття безкарності всіх тих, хто сидів тоді у високих державних кабінетах і продовжував ревно служити не своєму народові-годувальнику, а тій же компартії, яка й після розвінчування культу особи Сталіна не перероджувалася, а вироджувалася, перетворювалася в нового тоталітарного монстра.

Формально реабілітувавши безневинно убієнних репресованих і декларувавши пільги їхнім родичам, ця партія в особі її провідників на місцях робила все, аби ті копіячені пільги згорьовані селяни, якщо й отримували, то через численні приниження, ходіння по кабінетах у пошуку чергових довідок та підтверджень. Чого вартує, скажімо, історія з коморою, яку після арешту забрали з двору господаря Кошми й поставили в колгоспі. Аби не повертати її законному спадкоємцю, на руках якого були зібрані упродовж місяців численні папери-дозволи, районна влада рекомендує правління данинського колгоспу... оформити заднім числом папір на нібито-то понесені витрати на ремонт цієї комори, який «потягнув» рівно на суму її первинної вартості.

Усі ці листи, як й інші документи справи, безумовно, заслуговують того, аби їх видали окремою збіркою. Це суворий і сильний документ доби, який звучить суворим обвинувальним вирокком усій аморальній і по суті антинародній комуністичній системі.

Такі матеріали, які пролежали в недоступних архівах десятиліття, мають пізнати й глибоко осмислити не лише родичі, спадкоємці репресованих, а й всі, нині суцї в Україні, – старші і молоді. Одні – для того, щоб повернутися з вибіркового безпам'ятства, відділити завбачливо утрамбовані владою товстими шарами ідеологічної половини зерна правди. Інші – для того, щоб гіркі житейські уроки дідів і прадідів передати своїм дітям. Саме вони перед світлою пам'яттю своїх чистих душею і світлих у своїх намірах попередників нізащо не повинні допустити повторення нової національної біди.

1. Дело по обвинению – Зоценко Иван Андреевич, Кошма Евмен Елисеевич, Процько Никита Евменович, Коваль Иван Кузьмович, Подолянко Василий Маркиянович, Дворский Яков Николаевич, Яценко Михей Данилович, Процько Мина Иванович. – Державний архів у Чернігівській області. – Ф. Р8840. – Оп. 3. – Од. зб. 3915. – У 2-х ч. – Ч. 1. – 344 арк.; Т. 2. – 121 арк.

2. Там само. – Ч. 1. – Арк. 1-2.

3. Доповідна записка начальника Лосинівського райвідділу НКВС Курочки від 12. 07. 1937. – Там само. – Арк. 175.

4. Там само. – Арк. 114.

5. Там само. – Арк. 126-127.

6. Там само. – Арк. 144-145.

7. Там само. – Арк. 150-151.

8. Там само. – Арк. 153-154.

9. Там само. – Арк. 38-40.

10. Там само. – Арк. 88.

11. Там само. – Арк. 156.

12. Обвинительное заключение по обвинению Зоценко И. А., Кошмы Е. Е., Процько Н. Е, Коваль И. К, Подолянко В. М., Дворського Я. Н., Яценко М. Д., Процько М. И. в участии в украинской националистической, контрреволюционной повстанческой организации». – Там само. – Арк. 162-168.

13. Приказание Коменданту Черниговского СУ НКВД сержанту госбезопасности тов. Филенко // Там само. – Арк. 184.

14. Ходатайство колгоспниці села Даніно Яценко Васи́лини Федорівни до Прокурора СРСР про перегляд судової справи її чоловіка від 6 грудня 1940 року. – Там само. – Ч. 2. – Арк. 198.

15. Заключение помощника прокурора Черниговской области по жалобам Яценко и Процько от 8 февраля 1940 г. // Там само. – Арк. 211-213.

16. Расписка Кошмы Параски о получении сообщения от работника милиции о смерти брата. – Арк. 15.

17. Письмо начальнику Лосиновского райотдела милиции от 15 июля 1956 г. // Там само. – Арк. 5.

18. Заключение Управления КГБ по Черниговской области от 2 марта 1959 г. – Арк. 94.

19. Лист сина репресованого Дворського Я. М. – Федора до Прокурора СРСР від 10 жовтня 1957 року // Там само. – Арк. 215-217.

20. Письмо Черниговского облуправления КГБ начальнику учетно-архивного отдела КГБ при СМ СССР от 31 мая 1955 г. // Там само. – Арк. 120.

21. Заключение по архивно-следственному делу №1304 от 27 октября 1958 года // Там само. – Арк. 312-316.

22. Протест Черниговской областной прокуратуры на решение Тройки при Черниговском облуправлении НКВД УССР от 23 апреля 1938 года // Там само. – Арк. 318 – 321.

Mykola TYMOSHYK
**THE ECHO OF KHARKIV PROCESS OVER LUL (THE LEAGUE OF UKRAINE
LIBERATION) IN THE DEPTH OF CHERNIHIV REGION:**

About the trial over the so called «anti-Soviet Ukrainian national counter-revolutionary rebellious organization» in Danyna (Losynivka district, Chernihiv region)

The author presents the information about the simulated by NKVD case about anti-Soviet Ukrainian national counter-revolutionary rebellious organization in the village of Danyna which has never been published before.

The author has studied two-volume rare archive document which proves that the case was a total fake and shows cynicism of the Soviet power as for the dissention and national identity of the Ukrainians after the famishment of 1933.

The article gives the description of the actions preceding the trial, mainly arrests, expropriation of public property, the way compromising materials were collected, interrogations, imprisoning in one-man cells, promises about clemency. It also describes the behavior of witnesses who were also forged, because almost all of them were either the representatives of the Soviet power or those who supported them. All that led to the tragic denouement: eight guiltless peasants and their minister Rev. Ivan Zotsenko were executed due to the decision of the ominous «triplet».

Next subdivisions of the research such as «Relatives in search of justice», «Meanness and lies of the authorities», «Endured rehabilitation», «The truth wins» contain a lot of unknown facts.

Conclusions state that archive documents alike should be studied not only by relatives or heritors of those repressed but by all the Ukrainians both young and old just not to forget the events of the past and to remember those who died in vain as well as to tell such stories to their own children and grandchildren.

KEY WORDS: arrests, repressions, expropriations, secret organizations, Petliura's adherents, village nationalists, Ukrainian Autocephalous Church, rehabilitation, search of truth, Soviet power.

